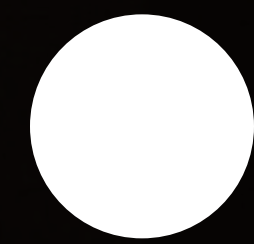

Open Archief

Open Archief

Open Archief

Open Archief

Open Archief

Guy Königstein

Donna Verheijden

Oana Clitan

Gedeelde inzichten

Video

Referenties

Colofon

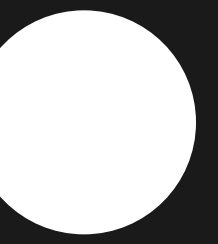
Wat bewaren we en voor wie? Welke betekenis geven we aan ons erfgoed en hoe verandert die betekenis door de tijd heen? Met andere woorden: wie heeft er toegang tot het verleden en welke verhalen worden er met het collectiemateriaal verteld? En mag dat materiaal zomaar in een hele nieuwe context worden gebruikt en daarmee een hele nieuwe betekenis krijgen? Dit zijn enkele van de vragen die in het project Open Archief aan de orde kwamen, gaandeweg het proces, maar ook in de uiteindelijke werken.

Hergebruik van digitale collecties van musea en archieven levert nieuwe verhalen op, in verrassende en vernieuwende vormen, en draagt bij aan de kennisontwikkeling. Het Nieuwe Instituut en het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid werkten in dit project samen om het creatief hergebruik van digitale erfgoedcollecties te stimuleren. Aanleiding was de ervaring van beide instituten dat makers en archieven elkaar nog slecht weten te vinden. Daarom nodigden ze

begin 2019 drie makers uit om op basis van de open collecties een nieuw autonoom mediawerk te ontwikkelen. Het beschikbaar stellen en artistiek hergebruiken van digitaal erfgoed stond daarbij centraal, met ruimte voor uiteenlopende creatieve, technische en auteursrechtelijke interpretaties. Een wederkerig experiment tussen instituten en makers.

In deze digitale publicatie blikken de deelnemende makers en beide instituten terug op het project en delen de opgedane kennis en ervaringen met collega instellingen en makers. Na deze succesvol verlopen eerste samenwerking hopen Het Nieuwe Instituut en Beeld en Geluid het zichtbaar maken en relevant houden van digitale collecties voor een nieuw publiek voort te zetten en hier nieuwe partners bij te betrekken.

openarchief.com

Open Archief

TERUGBLIK OP HET PROJECT

Met het project Open Archief willen Het Nieuwe Instituut en het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid niet alleen hun archieven op nieuwe manieren laten gebruiken en presenteren, maar ook onderzoeken hoe zij deze beter toegankelijk kunnen maken voor andere vormen van gebruik. Beide instituten vonden elkaar in de wens om het erfgoed dat zij beheren door andere ogen te laten zien en het materiaal door creatief hergebruik van nieuwe betekenis te voorzien en anders te waarderen. Zij schreven een open oproep uit, waarin zij makers (kunstenaars en ontwerpers) opriepen een plan in te dienen. Guy Königstein (kunstenaar), Donna Verheijden (film-maker) en Oana Clitan (kunstenaar/ontwerper) meldden zich aan en werden uitgenodigd om aan de slag te gaan.

De makers kregen carte blanche. Ze waren volledig vrij om een plan te bedenken en in te sturen: er was geen thema aangegeven of specifieke opdracht geformuleerd. 'Het experiment bestaat er uit dat wij makers de

vrije hand geven in het werken met het deel van onze collectie dat publiek domein is,' vertelt Brigitte Jansen (projectleider Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid). 'Dat is niet de normale gang van zaken voor een erfgoedinstelling als Beeld en Geluid. De originele context van het materiaal dat wij beheren wordt door onze medewerkers heel belangrijk gevonden. Het was daarom even wennen dat de makers de vrijheid kregen om hele nieuwe verhalen te vertellen met materiaal uit onze collectie. Ze mochten het digitale materiaal naar eigen inzicht bewerken, knippen en plakken.'

'Beide instituten zijn gewend om de professionele gebruiker - bij Het Nieuwe Instituut voornamelijk historici, architecten en andere onderzoekers - te bedienen,' vult Floor van Ast (programmamanager Het Nieuwe Instituut) aan. 'Het faciliteren van een kunstenaar die een autonoom werk maakt is iets heel anders. De medewerkers van ons archief kregen hele andere vragen dan ze gewoonlijk krijgen van experts, die vaak heel gericht

onderzoek doen naar onderwerpen uit de architectuur en stedenbouw.'

Beeld en Geluid organiseerde in 2016 Open Media Art, een vergelijkbaar project. 'Wij hebben de afgelopen tien jaar het archief grotendeels gedigitaliseerd en daarbij zoveel mogelijk materiaal online gepubliceerd, vertelt Brigitte. 'Om het gebruik van dit open archief te stimuleren, nodigden we jong talent uit om met materiaal waarvan het auteursrecht verlopen is een nieuw werk te maken. Voor ons is het leerzaam om te zien met welke ideeën deze makers komen, welk materiaal ze kiezen en waarom, wat ze ermee doen. Daarnaast willen we met de werken die uit het project voortkomen een nieuw publiek bereiken.'

Om het Open Media Art project een vervolg te geven stapte Beeld en Geluid naar Het Nieuwe Instituut. 'Het Nieuwe Instituut heeft een hele mooie collectie én een publiek dat meer verbonden is met makers. Daarbij heeft het instituut veel ervaring in het werken met makers en zoekt graag het experiment op.'

Ook Het Nieuwe Instituut is druk bezig de Rijkscollectie voor Nederlandse Architectuur en Stedenbouw te digitaliseren. Dit proces vormde in 2014 de aanleiding voor een serie archiefinterpretaties. Het instituut vroeg een aantal kunstenaars, ontwerpers en onderzoekers te reageren op de betekenis van het digitale archief en hoe dit zich verhoudt tot haar voorloper, het analoge, papieren archief.

NIEUWE BENADERING VAN HET ARCHIEF

De collectie van Beeld en Geluid wordt vooral gebruikt door televisie- en documentairemakers, en door musea die voor tentoonstellingen op zoek zijn naar beelden van historische gebeurtenissen. In het Wereldmuseum Rotterdam vindt nu bijvoorbeeld de tentoonstelling Dossier Indië plaats, een tentoonstelling over de geschiedenis van het gekoloniseerde Indonesië. Daarin worden onder andere films uit het archief van Beeld en Geluid vertoond. Deze films worden binnen een historische context

vertoond, terwijl de kunstenaars in dit project beeldfragmenten vaak helemaal uit hun oorspronkelijke context hebben losgetrokken, vertelt Harry van Biessum (archief researcher Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid). 'Kunstenaars gaan op een heel vrije, abstracte manier om met het archiefmateriaal.'

'Externe partijen zoeken meestal heel gericht naar beeldfragmenten bij bepaalde historische of sociaal-maatschappelijke onderwerpen,' aldus Brigitte. 'Terwijl de kunstenaars die aan dit project deelnamen, heel breed zochten naar beeldmateriaal met een bepaalde sfeer of visuele kwaliteit. Dan is zo'n archief opeens enorm groot en moeilijk toegankelijk.'

'Ze waren wel in de bevoorrechte positie dat ze achter de schermen mochten kijken,' reageert Clara Stille (archivaris/conservator Het Nieuwe Instituut). 'Wij hebben ze geholpen om meer visueel te zoeken. Wat bij ons de bewustwording creëerde dat we daar misschien meer mogelijkheden voor moeten aanbieden. Het was daarom heel

leerzaam om mee te maken op welke manier deze makers zoeken. Zij deden een groot appel op de kennis die ik en mijn collega's hebben over het materiaal in de collectie. Toen Guy Königstein bijvoorbeeld op zoek ging naar trappen en portalen, zijn we heel specifiek op die thema's gaan zoeken. Het zou geweldig zijn als daarvoor beeldherkenningssoftware aan de zoekmachine zou kunnen worden gekoppeld. Anderzijds kun je ook op een meer analoge manier zoekmogelijkheden aanbieden. Uiteindelijk hebben de makers vooral gebruik gemaakt van de beeldbank die we intern gebruiken.' De makers hebben op een gegeven moment ook gebruik gemaakt van een pdf-bestand. 'Het is misschien geen promotie voor ons zoekportaal, maar het is makkelijker om daarin op alternatieve trefwoorden te zoeken.'

'Wij hebben al iets meer ervaring met dat soort hacks om het systeem heen,' lacht Brigitte. Beeld en Geluid heeft al het materiaal dat tot het publieke domein behoort online gezet op de website openbeelden.nl. Daarnaast beheert het instituut ook Geluid van

Nederland, een audiocollectie die op [SoundCloud](#) staat.

Tijdens het zevenjarige project Beelden voor de Toekomst is de collectie van Beeld en Geluid grotendeels gedigitaliseerd. Bij Het Nieuwe Instituut geldt dit nog maar voor zo'n twintig procent van de Rijkscollectie voor Architectuur en Stedenbouw. 'We zijn hard bezig,' zegt Clara, 'maar het gaat om zoveel materiaal en het is zo arbeidsintensief, dat we selectief te werk gaan. We richten ons nu op de hoogtenpunten in de collectie: de invloedrijke architecten en ontwerpprojecten. Het doel is online een representatieve indruk te geven. Onderzoekers – en in de toekomst hopelijk ook steeds meer makers – die verder willen zoeken, komen vervolgens naar het archief toe. Ik merkte dat de makers geïnspireerd raakten door het contact met het fysieke materiaal. Ik vind het zelf ook nog steeds fascinerend om zo'n tekening, die je eerst digitaal op scherm ziet, vervolgens in het echt voor je te hebben liggen. Het origineel valt eigenlijk nooit tegen.'

KVW keurt speelgoed op veiligheid en kwaliteit, Polygoon, 1979. Creative Commons – Gelijkdelen

11e Nationale huishoudbeurs in Amsterdam, Polygoon, 1956. Creative Commons – Gelijkdelen

‘Je maakt de collectie meer toegankelijk door een deel te digitaliseren,’ aldus Floor, ‘ook voor belangstellenden buiten de landsgrenzen.’

De collectie van Beeld en Geluid is dan wel grotendeels gedigitaliseerd, maar dat wil niet zeggen dat het allemaal online toegankelijk is, vertelt Brigitte. Veel materiaal valt namelijk nog onder het auteursrecht en mag alleen in huis worden vertoond. Belangstellenden moeten daarvoor naar Hilversum komen. ‘Dat is voor ons ook een reden om dit soort voorbeeldprojecten te organiseren en meer service te bieden.’

PUBLIEK DOMEIN EN AUTEURSRECHT

Een ander onderwerp dat een bepaalde rol speelde in het project was het auteursrecht. Alleen een deel van beide collecties maakt deel uit van het publieke domein. Beeld en Geluid heeft dit ‘open’ deel online toegankelijk gemaakt op de website openbeelden.nl. ‘Voor ons gaat dit

project over het open deel van onze collectie,’ benadrukt Brigitte Jansen, ‘om te laten zien wat daarmee mogelijk is. Het platform Open beelden bestaat voor een belangrijk deel uit de historische Polygoon Holland journaals, die we ontsluiten met een Creative Commons licentie: CC-BY-SA. Dat betekent dat het nieuwe werk, dat met dit materiaal gemaakt wordt, ook onder deze licentie valt. Voor de makers bleek het auteursrecht een belangrijk onderwerp waar ze voor het eerst zo bewust mee werden geconfronteerd.’

Donna Verheijden, Oana Clitan en Guy Königstein werkten eerder met found footage (bestaand materiaal) en delen hun werk vaak online. Met name Donna en Oana reageren heel direct op de hedendaagse (sociale)mediacultuur waarin beelden snel gemaakt, gedeeld en gekopieerd worden. Dat het auteursrecht voor al dat ogenschijnlijk snel gemaakte en makkelijk gedeelde materiaal net zo hard geldt, was voor hen een realiteit waar ze eerder een beetje omheen hadden gewerkt.

Het Nieuwe Instituut heeft geen speciaal platform voor materiaal uit de collectie dat publiek domein is. ‘Wij hebben het gebruiksrecht over een groot deel van het materiaal dat zich in onze collectie bevindt en kunnen dat in huis en op de website tonen,’ vertelt Clara. ‘Wij sluiten een overeenkomst met de schenkers van een archief. Dat voor veel van dat materiaal het auteursrecht nog geldt (tot zeventig jaar na het overlijden van de maker) en wat dat betekent voor het creatief hergebruik ervan, was een gegeven waar we ons nog weinig bewust van waren. Binnen het archief van een architectenbureau kan zich werk van verschillende makers bevinden, van ontwerpers tot maquettebouwers en fotografen.’

‘Donna wilde graag een maquette uit onze collectie bij haar werk laten zien, van een architect waarvan het werk zich nog niet in het publiek domein bevindt. Dat riep bij ons de vraag op wat het betekent, als zo’n maquette onderdeel wordt van het kunstwerk van een andere maker. Dat is iets anders dan dat een werk

Serre Kasteel De Haar, Haarzuilens. Glasnegatief uit de collectie van Het Nieuwe Instituut, archief Kasteel De Haar

Tekening gestileerde florale motieven Huis Cruijs (Hilversum), 1894, Berlage, Hendricus Petrus (Nzn.) (architect). Collectie Het Nieuwe Instituut, BERL59-11

tijdelijk onderdeel wordt van een tentoonstelling. Maarten Zeinstra, voorzitter van Open Nederland, heeft ons goed begeleid bij dergelijke vraagstukken. Omdat Donna er uiteindelijk voor koos om zelf een maquette te maken, geïnspireerd op de betreffende maquette – en dus geen reproductie of kopie – bleek het tonen ervan als onderdeel van haar werk geen probleem. Dat vonden wij dan weer verfrissend.'

AUTEURSRECHT EN TOE-EIGENING

De representanten van beide instituten zijn het er over eens dat het auteursrecht aan vernieuwing toe is. In de architectuur en zeker in de digitale cultuur werken veel makers in collectieven, ziet Floor van Ast. 'Die nieuwe praktijken maken een debat over het auteursrecht noodzakelijk.'

Nu duurt het tot zeventig jaar na de dood van een maker (of zeventig jaar na publicatie) voor een werk in het publiek domein komt. Dat is een erg lange termijn, vindt Harry.

'Wat mij betreft zou die termijn wel gehalveerd mogen worden.' Het auteursrecht zou ook meer op maat moeten kunnen worden toegepast. Uiteindelijk gaat het over macht. Wie bepaalt wat er met een werk gebeurt. Wie eigent zich iets toe, met welk doel? Wie heeft er toegang tot een archief? En dat geldt ook voor zoekmethodes: welke trefwoorden worden er gebruikt? Dat is op dit moment een belangrijk onderwerp van debat.

'In onze collectie bevindt zich veel materiaal over de voormalige Nederlandse koloniën en gerelateerde onderwerpen, vertelt Brigitte. 'Die films zijn jaren geleden gearchiveerd en daarbij is toen gangbaar woordgebruik gehanteerd. Ondertussen kijken we heel anders tegen die terminologie aan. Het Research Center Material Culture heeft onderzoek gedaan naar het woordgebruik in de culturele sector en daar de mooie publicatie Woorden doen ertoe over gemaakt. Het is voor ons, met een miljoen uur aan radio en televisie, wel een lastige opgave om die beschrijvingen aan te passen. We zijn bezig met nieuwe

technologieën, zoals spraakherkenning en beeldanalysesystemen, die het mogelijk maken om op andere manieren in de collectie te zoeken.'

'Wij lopen bij onze collectie tegen dezelfde problematiek aan,' meldt Clara. 'Als je nu wilt weten van welke vrouwelijke architecten er werk in de collectie zit, dan kom je er niet uit met de huidige zoekmachine.'

BEHOUD, TOEGANG EN GEHEIMEN

De instituten zijn blij met de resultaten van het project. 'De makers hebben alle drie, ieder op een heel eigen manier, nagedacht over wat een archief is,' signaleert Harry. 'Dat maakt de werken ook op een conceptueel niveau heel interessant. Oana Clitan roept in haar werk een dystopische, post-thruth wereld op en vraagt zich af welke beelden wij willen behouden als alles dreigt te vergaan. En Donna Verheijden zoomt in op de verhalen – en geheimen – die in archieven verborgen kunnen zitten.' Floor ziet die interesse in de

betekenis van een archief ook bij Guy Königstein: 'hij vraagt zich af wat het betekent om als niet-Nederlander toegang te krijgen tot het nationale erfgoed.'

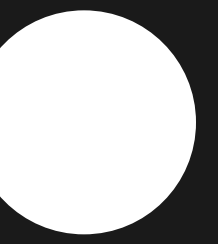
'Daarbij heeft hij het systeem van verwijzen en archiveren heel ver doorgevoerd in zijn werk,' vult Clara aan. 'Zijn installatie heeft een voor- en een achterkant, daarmee lijkt hij te verwijzen naar het openbare en het meer gesloten deel van een archief. Hij heeft vrij letterlijk de glasnegatieven die hij vond, opnieuw gecreëerd met lichtpaneeltjes. Hij is de enige van de drie makers, die het beeld niet heeft bewerkt. Hij heeft er alleen een geluidslaag aan toegevoegd.'

NETWERK OPEN COLLECTIES

Beeld en Geluid en Het Nieuwe Instituut willen de samenwerking graag voortzetten en er nieuwe partners bij betrekken. 'Uiteindelijk hebben we de wens om een netwerk op te bouwen van erfgoedinstellingen,' vertelt Floor, 'om kennis en ervaring

uit te wisselen en aandacht te vragen voor het bestaan van meer open collecties. Er zijn meerdere instellingen die makers met hun collecties laten werken, soms ook in de vorm van een artist-in-residency. We moeten als instellingen nadenken over onze rol: zijn wij er alleen om het erfgoed te bewaren – dat beeld bestaat vaak nog – of zijn we een actieve partij die initiatieven neemt, aanzetten tot experiment en meer dynamisch met onze collecties omgaat?'

'Daarnaast willen we het netwerk van makers uitbreiden,' benadrukt Brigitte. 'We hebben al aardig wat makers bereikt, maar dat zouden er meer kunnen zijn. Veel makers hebben interesse in het werken met archieven, maar weten vaak niet wat er mogelijk is. Daarom willen we hen beter informeren over het bestaan van open collecties, de werking van het auteursrecht en op welke manier je Creative Commons kunt inzetten.'

Open Archief project uses the visual language of historical and current news broadcasts to speculate on how and by whom information will be presented in the future.

Open Archief approaches the archive with a critical eye. It is not about the past, but about the future. It is about the political and institutional complexities involved in the establishment of a national archive, as well as the 'hidden' cultural position, the choices to let the archive stand for itself, and challenges it through the creation of a personal, elusive world.

Open Archief makes connections between the stories and events that are hidden in the archives of the Museum Instituut and the collections in the Museum Instituut. It draws upon the archive clips and objects that can be used as characters, props and sets.

Open Archief project uses the visual language of historical and current news broadcasts to speculate on how and by whom information will be presented in the future.

Open Archief approaches the archive with a critical eye. It is not about the past, but about the future. It is about the political and institutional complexities involved in the establishment of a national archive, as well as the 'hidden' cultural position, the choices to let the archive stand for itself, and challenges it through the creation of a personal, elusive world.

Open Archief makes connections between the stories and events that are hidden in the archives of the Museum Instituut and the collections in the Museum Instituut. It draws upon the archive clips and objects that can be used as characters, props and sets.

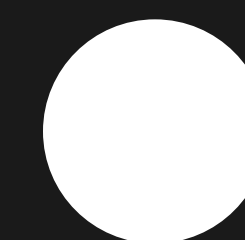

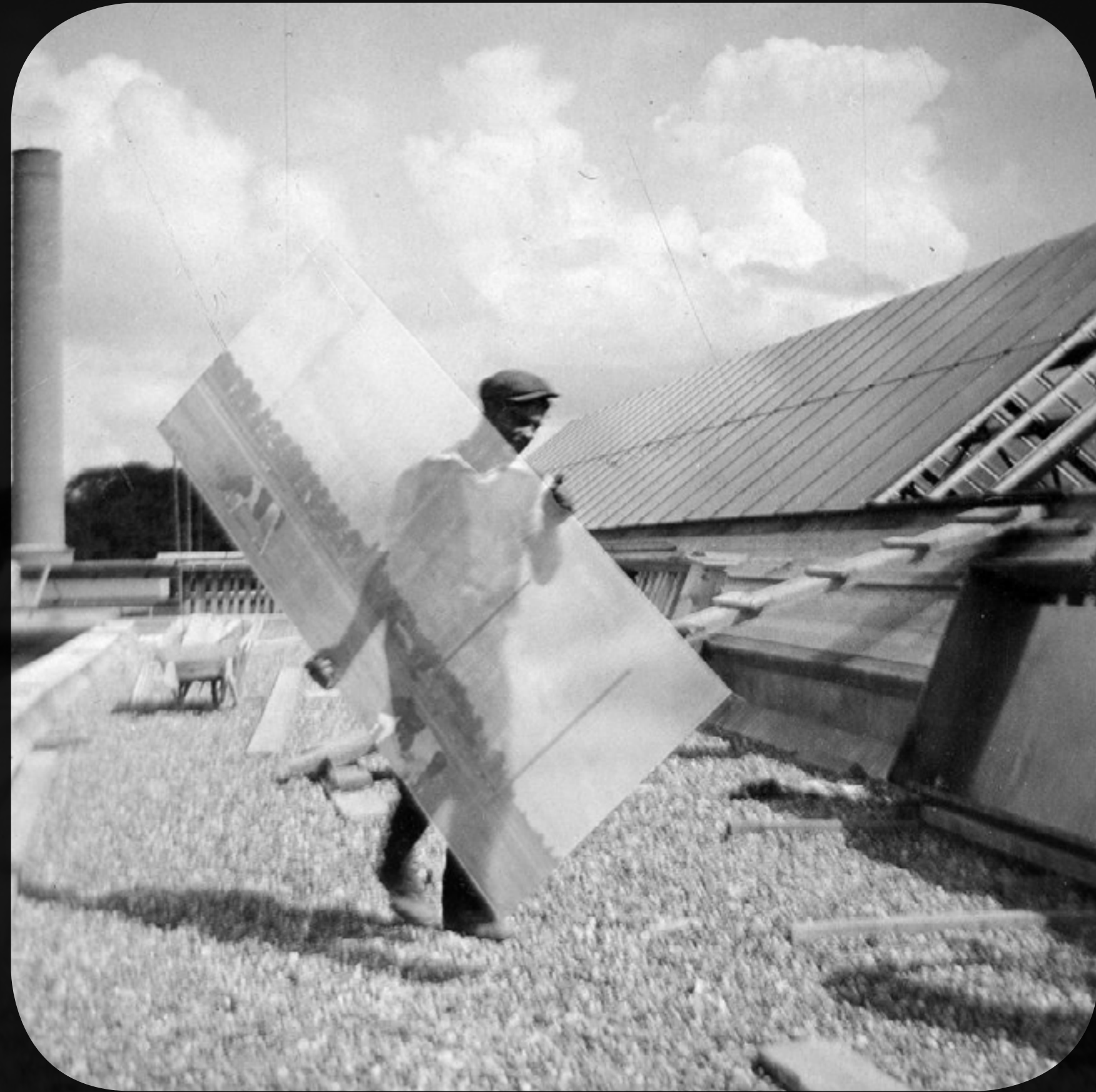
Guy Königstein

Aanvankelijk wilde Guy Königstein in het Rijksarchief voor Architectuur en Stedenbouw op zoek naar methodologieën die hij los kon laten op materiaal uit de collectie van het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid. Hij wilde onderzoeken hoe architecten en stedenbouwers met het gebouwde verleden omgaan, bijvoorbeeld bij sloop- en renovatieprojecten of in het toepassen van historische motieven in nieuwe gebouwen. 'De specifieke omgang met hergebruik uit het ene archief, zou me kunnen leren hoe ik met het culturele erfgoed uit het andere archief zou kunnen werken.' Het was voor Guy een manier om te reageren op de huidige discussie over archieven en archiveren, over de vraag wie en wat deel mag uitmaken van een (nationale) collectie, en daarmee van een geschiedenis en een verhaal, en wie wordt buitengesloten. In de praktijk bleek het echter niet eenvoudig om de collectie van Beeld en Geluid te benaderen met de door hem gevonden methodologieën. 'Ik merkte dat ik te weinig ervaring heb met het bewerken van bewegend beeld, om die ruimtelijke strategieën een visuele vertaling te

kunnen geven.' Hij richtte zich vervolgens op de collectie van Het Nieuwe Instituut.

'Op zoek naar beelden die iets bij me oproepen, ben ik door duizenden scans van tekeningen, foto's en andere documenten gescrolld.' Dat was een intensieve activiteit. Het archief is voor iemand die alleen naar beeld zoekt, en nog niet weet wat hij zoekt, niet erg toegankelijk. Het online zoekportaal biedt geen mogelijkheid tot intuïtief visueel zoeken, iets wat voor veel makers essentieel is. 'Als eerste van een aantal typologieën die telkens terugkeerden, trok de vergaderruimte mijn aandacht. In verschillende stijlen en uit verschillende jaren. In het algemeen valt op dat de pas opgeleverde gebouwen bijna altijd leeg vereeuwigd zijn, alleen heel af en toe staat er op de foto's een mens. Het zijn foto's uit een tijd dat fotograferen nog een kostbare aangelegenheid was. Daarom zijn ze misschien zo uitgebalanceerd en statig. Maar het lijkt er ook op dat architecten hun gebouwen graag leeg lieten fotograferen.'

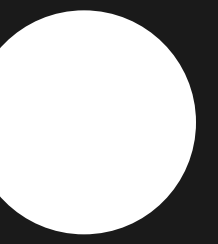

Guy Königstein, 2019. Sketch for projection on a photograph from the archive of architect H.P. Berlage. Collection of Het Nieuwe Instituut, Rotterdam, Archief (BERL)

Voor Guy was het Open Archief project een mogelijkheid om zich als buitenlander, die al enige jaren in Nederland woont, tot het sociaal-maatschappelijke en politieke landschap van Nederland te verhouden. 'De vergaderruimtes en de deuren die ik uiteindelijk selecteerde om een werk mee te maken, zijn voor mij, als buitenstaander, sterk verbonden met de Nederlandse cultuur. Nederland staat bekend om zijn overlegcultuur: men overlegt graag, met veel betrokkenen en langdurig. Alle deelnemers aan een vergadering mogen, of eigenlijk moeten, hun zegje doen, ook al is dat een herhaling van iets wat al ter tafel is gebracht. Iedereen moet het gevoel hebben gehoord te zijn. Het is een voorbeeld van conflict vermijgend gedrag, dat mij, komend uit een cultuur waarin dat verre van de gewoonte is, enorm interesseert. De vergaderruimte staat voor mij symbool voor deze typische Nederlandse gewoonte. Hetzelfde geldt voor de foto's met portalen. De gesloten deuren zijn voor mij verbonden met de contradictie dat Nederlanders zich graag presenteren als open en ruimdenkend, terwijl

je als buitenstaander niet altijd makkelijk toegang tot ze krijgt.'

Uiteindelijk selecteerde Guy drie fotoseries: van vergaderruimtes, portalen en trappenhuisen. 'Ik heb niets veranderd aan de foto's, ik heb er alleen een geluidslaag aan toegevoegd. Door mijn eigen stem te gebruiken, verschaft ik me als het ware toegang tot de ruimtes waar ik nooit toegang toe had.' Bij de vergaderruimtes klinken, in het Nederlands, nietszeggende stopwoorden, als de notulen van een imaginaire vergadering: 'hmm... ik zou zeggen ... nou-nou ... echt waar? ... dus dat!'. Terwijl een soort klopgeest de gesloten deuren lijkt te animeren, worden de trappenhuisen anders aangepakt. 'Ik heb alle treden van de verschillende trappen bij elkaar opgeteld - dat waren er meer dan driehonderd-zestig. Die treden ben ik al traplopend gaan tellen, in het Hebreeuws, een taal die vreemd is aan de ruimtes die je ziet. Ik probeer met mijn "geest-achtige" aanwezigheid de ruimtes als het ware te veroveren. Het treden tellen was een fysieke inspanning, je hoort aan mijn stem dat ik

buiten adem raak. Een beetje zoals de challenges die mensen op YouTube zetten. Nu het project is afgerond, zie ik die acties ook als een manier, om een meer experimentele vorm van kennis over een ruimte te creëren.'

Voor een geluidswerk bij een andere serie foto's, ooit gemaakt als instructie voor het in elkaar zetten van een archiefkast, in opdracht van de firma Gispen, kroop Guy in de huid van de fotograaf. Hij geeft het model dat de archiefkast in elkaar zet instructies, op een zodanig inlevende toon dat hij geleidelijk in seksuele extase lijkt te komen. 'Het gaat hier over het op- en verbergen van dingen in een archief. De humor wordt ingezet om de soms al-te-serieuze manier waarop we met het verleden omgaan te relativieren. Ik wilde een persoonlijke stem inbrengen, waarmee de geïnstitutionaliseerde documenten kunnen worden geïnterpreteerd, of zelf geëmancipeerd.'

Ook voor Guy was het auteursrecht iets waar hij zich eerder niet zo mee bezig

hield. 'Al mijn eerdere werk staat online. Dit nieuwe werk kan ik zonder problemen in Het Nieuwe Instituut laten zien, omdat het instituut gebruiksrecht heeft over al het materiaal dat zich in het archief bevindt. Maar wat als ik het werk ergens anders laat zien? En wat als iemand het wil kopen? Het meeste beeld is rechten-vrij, maar van enkele beelden hebben we de status niet helemaal kunnen achterhalen. Maar ook: wat betekent het conceptueel dat beelden van anderen onderdeel van uitmaken van mijn werk?' Met de manier waarop hij het archief materiaal benadert en presenteert in zijn installatie, bevraagt hij de omgang met erfgoed, auteursrecht en toe-eigening.

Dear past, what would it take to throw you off balance?,
Guy Königstein, 2020

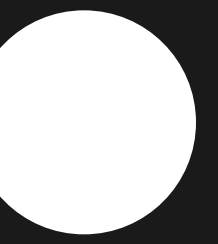
Donna Verheijden

Al tijdens haar studietijd raakte filmmaker Donna Verheijden gefascineerd door het Study Centre van Het Nieuwe Instituut. 'Het leek me geweldig om daar iets te kunnen doen. Nu weet ik dat het veel toegankelijker is dan ik toen vermoedde, dat het niet alleen voor architecten en architectuurhistorici bedoeld is.' De oproep voor deelname aan het Open Archief project bood haar de mogelijkheid om de wereld achter de deur van het Study Centre te ontdekken.

De enorme archieven, waar je niet zomaar toegang toe krijgt en die vol zitten met materiaal, bekend en onbekend, prikkelden haar fantasie. 'Vanaf het begin was het me duidelijk dat ik een thriller ging maken. In dat format zitten veel elementen die richting geven: het is speculatief en er moeten aanknopingspunten in verwerkt zitten. De collecties van beide instituten waren voor mij de plekken waar ik die aanknopingspunten kon vinden. Het was heel spannend om door de archieven te navigeren, op zoek naar interessante

clues.' Het resultaat is een impressionistische film verdeeld in verschillende episodes, over geheime opdrachten, archiefmateriaal dat ontvreemd moet worden en personages die van de aardbodem verdwijnen. Een verhaal over origineel en kopie, over toe-eigening en ontvreemding, openbaarmaking en verdwijning. Allemaal thema's die nauw verbonden zijn met archiveren en het archief.

Dwalen in de archieven van beide instituten is een intensieve ervaring, weet Donna nu. 'Het is een groot contrast met browsen op het internet. 'Wij zijn als mens, als consument, gewend – of verwend – geraakt aan de "instant satisfaction" van de interfaces van grote zoekportalen zoals YouTube, Google en Instagram. Je typt iets in, klikt, en je kunt meteen kijken. Het is heel makkelijk om in deze hedendaagse archieven – als ik ze zo mag noemen – visueel te zoeken. De interfaces van de collecties van Beeld en Geluid en Het Nieuwe Instituut zijn veel meer doelgericht. Als je niet weet wat je

precies zoekt en je wilt laten verrassen, is dat lastig.'

Toch heeft haar zoektocht bijzondere vondsten opgeleverd. 'In het archief kwam ik een object tegen waar ik helemaal verliefd op ben geworden. Het is een mensfiguurtje van de Nederlandse binnenhuisarchitect Lida Licht-Lankelma. Het werd een van de sleutelstukken in mijn verhaal.

Ik heb het figuurtje, bedoeld om de menselijke schaal aan te geven, in een totaal andere context geplaatst. Dat riep de vraag op of dat zomaar kan. Welke consequenties heeft de verschijning van het schaalfiguurtje als personage in mijn film voor de betekenis en waarde van het object?'

'Wij kregen bij Het Nieuwe Instituut een introductie op het archief, maar ik ben pas later meegenomen naar het maquette depot. Terwijl het volgens mij voor makers heel inspirerend is om meteen door archivariissen meegenomen te worden in de depots. Het was heel interessant om de maquettes daar te zien. Ze staan er niet op chronologische volgorde

opgesteld, maar geordend naar grootte en hoogte. Om werkelijk gevoel te krijgen voor de collectie en het materiaal, is zo'n bezoek essentieel. Pas dan ervaar je de schaal, materialiteit en structuur van de objecten. Die fysieke ervaring heb je niet als je op afstand in de computer zoekt.' Wat dat betreft was ook het bezoek aan de bunker, waar het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid de nitraatfilms bewaart, een bijzondere gebeurtenis, waarvan de sporen terug te vinden zijn in haar thriller.

Hoewel Donna veel met found footage werkt, was haar kennis over het auteursrecht vrij rudimentair. 'In dit geval heb ik alleen met materiaal gewerkt dat onder Creative Commons of Publiek Domein valt. Dat was een hele uitdaging. Ik heb er veel van geleerd en ben me nu veel bewuster van de grote verscheidenheid aan licenties en hun mogelijkheden en beperkingen, maar ook van het grijze gebied dat bestaat. Het was interessant om na te denken over de toepassing van de Creative Commons. Wanneer

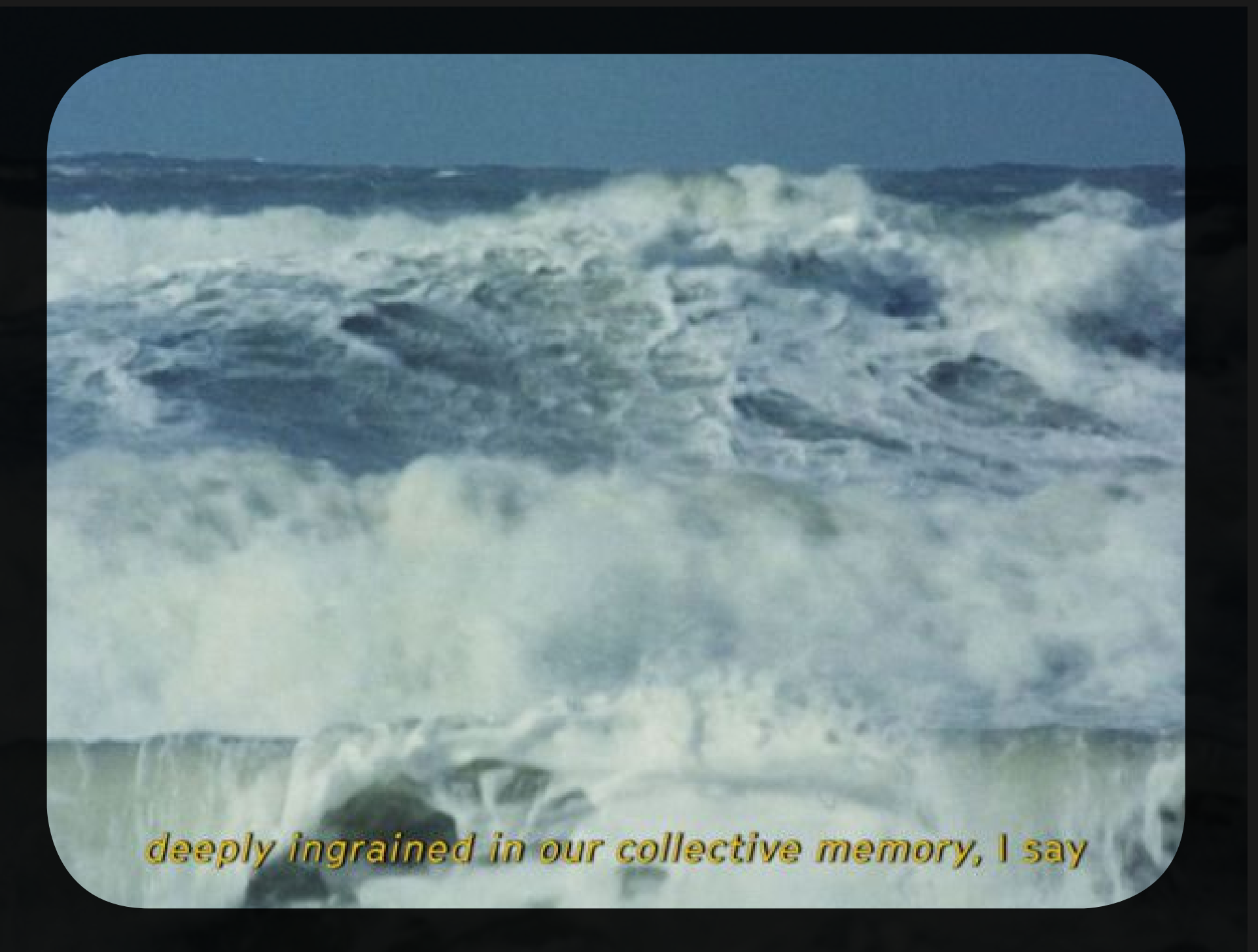
The Stolen Archive Trailer #1, Donna Verheijden, 2019.
Creative Commons - Attribution-Share Alike.

The Stolen Archive Trailer #2, Donna Verheijden, 2019.
Creative Commons - Attribution-Share Alike.

je een thriller maakt, wil je niet meteen alle clues weggeven. Dus hoe vermeld je de bronnen van het gebruikte materiaal, zonder de suspense te verliezen?’

Tijdens haar onderzoek naar het auteursrecht zag Donna Verheijden de documentaire RIP Remix Manifesto, van Bret Gaylor (2008). ‘In de jaren negentig van de vorige eeuw begonnen rappers en hiphoppers gebruik te maken van samples, fragmenten van bestaande muziekopnames,’ vertelt ze. ‘Dit gebeurde onder meer met muziek van het jazzlabel Blue Note. De bekendheid van dat label kreeg daarvoor een enorme boost. Hergebruik van bestaand materiaal kan tot hernieuwde belangstelling en dus herwaardering leiden: door het materiaal in een andere context te plaatsen, kijk je er met een andere blik naar.’ Het auteursrecht is volgens haar te rigide voor deze tijd: het wordt ingehaald door de realiteit van alom aanwezig en gemakkelijk te delen materiaal, of dit nu uit muziek, film of foto’s bestaat. Daarbij is het van groot belang de ons omringende

beelden en geluiden te bevragen en bekritisieren, denkt ze. ‘Het delen van materiaal stelt ons in staat de huidige maatschappij aan de tand te voelen.’

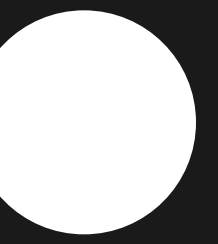
Oana Clitan

Het Open Archief project vormde voor Oana Clitan een mooie gelegenheid om verder te experimenteren met haar beeldende werk en met video. Ze is grafisch ontwerper, maar begon enkele jaren geleden ook autonoom werk te maken. Het hergebruik van archiefmateriaal was nieuw voor haar. 'Ik werk veel met beelden die ik op internet vind. Ik houd ervan om te reflecteren op wat er online allemaal gebeurt, met gebruik van materiaal dat daar geproduceerd wordt. Voor mij was het de uitdaging om met oud, historisch materiaal te werken en te onderzoeken hoe ik dat een hedendaagse vorm kon geven. Ik wilde het over de toekomst hebben, door gebruik te maken van het verleden.'

Ze meldde zich aan met een plan voor het maken van een werk over onze hedendaagse verhouding tot het nieuws en hoe zich dat in de toekomst zou kunnen ontwikkelen. Vanuit het idee dat we beelden niet altijd meer vertrouwen, omdat ze makkelijk gemanipuleerd kunnen worden. 'Je hebt tegenwoordig gemanipuleerde video's die er heel realistische uit zien.

Het leek me interessant om gefilmde nieuwsberichten uit het verleden te deconstrueren, om ervan te leren en ze tegenover hedendaagse ontwikkelingen te plaatsen.' Daarbij wilde ze in eerste instantie gebruik maken van kunstmatige intelligentie. In relatie tot de archieven met hun enorme collecties beeldmateriaal leek dat een voor de hand liggende keuze - algoritmes zijn immers veelvrat. Ze bekeek eindeloos veel Polygoonjournaals uit de collectie van Beeld en Geluid en scrolde in Het Nieuwe Instituut door honderden mapjes met beeldmateriaal, maar maakte uiteindelijk een werk met een kleine selectie bewegende en staande beelden. Een keuze die voortkwam uit het uiteindelijke concept van haar werk. 'Ik wilde een hightech werk maken, maar eindigde met het tegenovergestelde.'

'Ik ontwikkelde een scenario over een dystopische wereld ergens in de toekomst,' vertelt Oana. 'Het verhaal bestaat eruit dat er iets heeft plaatsgevonden - wat er precies gebeurd is, wordt niet duidelijk

– waardoor alle technologie hapert. De 'black-out' heeft er bijvoorbeeld voor gezorgd dat communicatienetwerken niet meer functioneren, het internet, tv-kanalen, telefoonnetwerken, alles ligt plat.' In die dystopische toekomst is iedereen druk doende met het redden van oud beeldmateriaal. Het is namelijk niet mogelijk om nieuwe foto- of videobeelden te maken.

Oana is geïnteresseerd in de manier waarop we steeds meer met beelden communiceren, in plaats van met tekst. In eerdere werk maakte ze veel gebruik van de gifs die online worden gedeeld. Sommige van de beeldfragmenten die ze in haar installatie gebruikt verwijzen daarnaar. Zo verwijst het keramische beeldje van een kikker naar Trump en alt-right-meme's. In de manier waarop ze beelden in haar installatie verwerkte en hier en daar herhaalde, speelt Oana met de manier waarop meme's in verschillende contexten functioneren.

Centraal in de installatie van Oana staat The Institute, een instituut dat

zowel de overheid, een wetenschappelijke instituut als een communicatiebureau vertegenwoordigt. 'Die relatie tussen de overheid en het nieuws vond ik een interessant gegeven. Ik wilde onderzoeken hoe ik een soort totalitaire wereld neer kon zetten.' Dat instituut probeert de bevolking van informatie te voorzien, maar omdat alle communicatiekanalen haperen en er alleen nog maar beeldfragmenten uit het verleden beschikbaar zijn, gaat dit zeer moeizaam en fragmentarisch.

Om de bevolking te bereiken heeft The Instituut hier en daar in de stad op straat nieuwsstations neergezet. De installatie van Oana is er een van. 'Het nieuws in mijn dystopische toekomst bestaat voornamelijk nog uit meningen en emoties. Bij de beeldfragmenten hoor je mensen die vertellen wat zij van een bepaalde theorie of gebeurtenis vinden. Er zijn geen professionele journalisten meer die het nieuws brengen (en checken). Uiteindelijk is het werk een verwijzing naar en overdrijving van de huidige nieuws- en

debatcultuur, zoals die zich met name online afspeelt.'

Net als de andere deelnemers merkte ook Oana dat de collecties van het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid en Het Nieuwe Instituut zijn ingericht op doelgericht zoeken naar een specifiek onderwerp, tijdperk, ontwerper of maker. Terwijl ook zij meer intuïtief en dwalend zoekt naar beelden die tot haar verbeelding spreken en passen bij een zich nog ontwikkelend idee voor een beeldend werk. 'Ik bekeek vele video's van fabrieken waar ze nieuwe technologieën aan het uitleggen waren. Om beelden te vinden die in mijn verhaal pasten, maar ook om grip te krijgen op de retoriek waarmee de nieuwste ontwikkelingen aan de wereld worden gepresenteerd. Die Polygoonjournaals van vroeger waren toch een soort propagandamiddel van de overheid.'

Uiteindelijk gaat haar werk ook over de vraag wat wij voor de toekomst willen bewaren als bijna alles dreigt te vergaan. Tegenover de overvloed aan oude en nieuwe beelden waar de

hedendaagse mens zich toe moet verhouden, plaatst Oana de schaarste. Hoeveel beelden heb je nodig om een verhaal te vertellen? En welke hedendaagse fragmenten bepalen in de toekomst het verhaal over onze tijd?

Future news, official screens, Oana Clitan, 2019

Gedeelde inzichten

TOEGANG VOOR EEN NIEUW TYPE GEBRUIKER

Een andere gebruiker betekent ook een andere vorm van gebruik, die andere vragen oproept. Samenwerken met nieuwe gebruikers betekent dat de dienstverlening moet worden ingericht op andere werkwijzen. De makers bleken bijvoorbeeld meer visueel en intuïtief te zoeken. Zij willen als het ware door de archieven kunnen dwalen. Daar zijn de collecties nu vaak nog te weinig op ingericht. Al snel werd om de collectiewebsite heen gewerkt en kregen de deelnemers toegang tot PDF's, Excel sheets en interne mappen met foto's om de collectie te doorzoeken. Dit zijn aspecten die je kunt vermoeden, maar die pas zichtbaar worden in de concrete samenwerking met deze gebruikers.

OPEN UP!

Je als instituut openstellen is in de praktijk niet altijd eenvoudig. Want wat betekent het als een maker

erfgoedmateriaal gebruikt om een eigen werk te maken? En wat gebeurt er als dat materiaal het gebouw verlaat? Wat laten auteurs- en gebruiksrecht wel en niet toe?

Maar het gaat niet alleen over rechten, het gaat ook over mentaliteit. Het toelaten van andere gebruikers en een ander gebruik, vraagt om het inzichtelijk maken van werkprocessen en overwegingen van het instituut. Daarbij kan het "uit handen geven" van geliefd collectiemateriaal, dat soms in een totaal nieuwe context en vorm wordt ingezet, onwennig aanvoelen. Maar dit is juist het veranderende perspectief waarin de magie kan plaatsvinden: hier ontstaan nieuwe verhalen en kan nieuwe kennis worden opgedaan. Dat maakt het belangrijk om mensen van buitenaf een kritische blik op de collectie en het instituut te laten werpen. Het instituut kan hiermee inzicht verkrijgen in hoe het relevant kan blijven.

HOW DO YOU DO?

De samenwerking tussen Het Nieuwe Instituut en Beeld en Geluid verschaftte beide instellingen leerzame inzichten in elkaars werkwijzen. Het Nieuwe Instituut is nog volop bezig met het digitaliseren van de collectie, terwijl Beeld en Geluid dit proces enkele jaren geleden al afrondde. De samenwerking leverde een kijkje in elkaars keuken op en maakte het mogelijk om kennis te delen.

Mogelijkheden en knelpunten van het werken met makers werden meteen concreet en daarmee meer inzichtelijk.

HERGEBRUIK EN AUTEURSRECHT

Gedurende dit project werd duidelijk dat het auteursrecht het hergebruik van collectiemateriaal in de weg kan staan. Het Nieuwe Instituut en Beeld en Geluid vinden het daarom belangrijk om het materiaal dat wel vrij is voor hergebruikt beter toegankelijk te maken. Door de open collecties actief zichtbaar te maken, hopen de

instellingen makers te stimuleren tot en te faciliteren bij het gebruik van bestaand beeld in hun werk.

MAATSCHAPPELIJKE RELEVANTIE

Een samenwerking tussen twee instellingen en met makers draagt bij aan het nadenken over de (veranderende) omgang van de erfgoedinstellingen met hun collecties. Welke maatschappelijke taak hebben deze instellingen, naast het bewaren, archiveren en conserveren, in het overdragen en openstellen van ons erfgoed. Welke dienstverlening en kennisoverdracht hoort daarbij?

KENNIS OVER AUTEURSRECHT EN LICENTIES BIJ MAKERS

Nieuwe gebruikers van collecties hebben vaak een beperkte kennis van auteursrecht en licenties. Daar moet een erfgoedinstelling zich bewust van zijn op het moment dat het creatief hergebruik stimuleert, zeker als

niet helemaal duidelijk is welke delen van een collectie tot het publieke domein behoren en welke niet. Het is belangrijk dat erfgoedinstellingen nadenken over hoe zij kennis over auteursrecht en licenties beschikbaar stellen bij het faciliteren van makers in het gebruik van collecties.

OVERZICHT NEDERLANDSE (OPEN) ERFGOED COLLECTIES

Open Archief heeft een overzicht gemaakt van online Nederlandse (open) erfgoed collecties, deze kan via de link hieronder worden gedownload. Het materiaal in deze collecties is publiek domein of beschikbaar onder een open licentie en kan dus vrij gebruikt worden om nieuwe werken mee te maken.

[online-nederlandse-open-erfgoed-collecties.pdf](#)

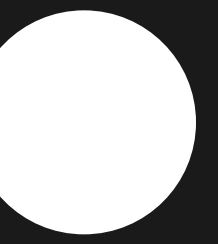
OPEN NEDERLAND

Om kennis te delen over auteursrecht en open licenties werd samengewerkt met Open Nederland.

Open Nederland is een vereniging die samenwerking rondom en gebruik van Creative Commons stimuleert. Open Nederland bestaat uit een landelijk netwerk van makers, adviseurs en ondernemers die de missie van Creative Commons in Nederland onderschrijft. Je kunt gratis lid worden van dit netwerk.

[opennederland.nl](#)

PROJECTSITE OPEN ARCHIEF

Op de projectsite van Open Archief zijn de verschillende fases van het project en het werkproces van de drie kunstenaars terug te lezen in artikelen en een blog.

[openarchief.com](#)

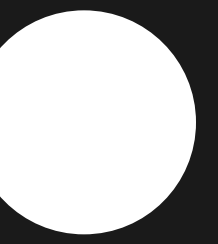
OPEN BEELDEN

[openbeelden.nl](#)

DE OPEN COLLECTIE

van Het Nieuwe Instituut
[collectie.hetnieuweinstituut.nl](#)

COLOFON

Open Archief is een project van
het Nederlands Instituut voor Beeld
en Geluid en Het Nieuwe Instituut.
Het project wordt mede mogelijk
gemaakt door een bijdrage van het
Mondriaan Fonds.

Tekst: Lotte Haagsma
Voorwoord en gedeelde inzichten:
Floor van Ast en Brigitte Jansen
Fotografie: Johannes Schwartz
Ontwerp: Marius Schwarz

Wil je op de hoogte blijven of meer
informatie over het project?
Neem contact op met
openarchief@beeldengeluid.nl

© ⓘ Creative Commons (CC BY 4.0)

